

რომან შენგელია
იურიდიულ მეცნიერებათა
დოქტორი,
პროფესორი, ემერიტუსი

ეკატერინე შენგელია
სამართლის დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი,
ნოტარიუსი

საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარების ძირითადი ეტაპები

1. სავაჭრო კრედიტის არსი

ტერმინი „კრედიტი“ ლათინური წარმოშობისაა. იგი ნიშნავს შეთანხმების მხარეთა შორის ნდობაზე დამყარებულ ეკონომიკური ურთიერთობის გამოხატულებას. ნდობა კი იმაში ვლინდება, რომ ფულადი ან ნატურალური ფორმით გაცემული სესხის ეკვივალენტის დაბრუნება და შეთანხმებული საზღაურის გადახდა მისი გამოყენების შემდეგ მოხდება. ასეთი სესხის გაცემის ძირითადი მიზანია გამსესხებლისთვის სარგებლის მიღება. მსესხებლის ინტერესი მეორეხარისხოვანია. სესხი იმიტომ კი არ გაიცემა, რომ მისმა მიმღებმა როგორმე გაიუმჯობესოს მდგომარეობა, არამედ იმისთვის, რომ ასეთი მოქმედებით შემოსავლის წყარო შეიქმნას მისმა გამცემმა. სესხის გაცემა გამსესხებლის საქმიანობად იქცევა. მისი ძირითადი საზრუნავი ხდება სესხად გასაცემი ფულისა და მატერიალური საგნების ოდენობის გაზრდა–გავრცელება და მსესხებლისაგან მეტი სარგებლის მიღება. ასეთი სესხი ათეული საუკუნეების მანძილზე იყო გავრცელებული. მოგვიანებით კი, როცა მსესხებლის მატერიალური მდგომარეობა გამსესხებლის სარგებლის ოდენობის განმსაზღვრელი გახდა, მისი ინტერესებისადმიც ამაღლდა ყურადღება. გამსესხებლისა და მსესხებლის არათანაბარი ეკონომიური და უფლებრივი მდგომარეობა განაპირობებდა სესხის სავაჭრო ხასიათს. ვაჭში გამსესხებლის მიერ გაცემულ სესხზე

დადგენილი სარგებელია.¹ უძველეს ცივილიზაციებში და შემდგომაც, მეურნეობის საბაზრო სისტემის დამკვიდრებამდე, სავაჭრო კრედიტი იყო საზოგადოებრივი ურთიერთობის ძირითადი ფორმა. ამ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირების პროცესში მკაცრად იყო განსაზღვრული სესხის პირობები და შესაბამისად – მსესხებლის სავალო ვალდებულებებიც. ამის საუკეთესო დასტურად გამოდგება ძვ. წელათლირიცხვის 18-ე საუკუნის ძეგლი – ჰამურაბის კანონები და ბაბილონში (VI საუკუნე) შექმნილი სავაჭრო ამხანაგობებისა და საბანკო სახლების სასესხო საქმიანობა.²

ადრე კრედიტებს გასცემდნენ საზოგადოების ყველაზე უფრო მდიდარი ფენები წვრილ მწარმოებლებზე თავდაპირველად ნატურალი ფორმით (მარცვლეული, პირუტყვი, ბეწვეული და სხვ.), ხოლო შემდეგ სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობის განვითარების კვალობაზე – ფულადი ფორმით. კერძო საკუთრების წარმოშობამ, საქონელგაცვლის განვითარებამ, ფულის გაჩენამ და ქონებრივი დიფერენციაციის პროცესის გაღრმავებამ საკრედიტო ურთიერთობებში მოსახლეობის ფართო ფენების ჩართვა გამოიწვია. სესხი საჭირო გახდა არა მარტო ხელოსნობისა და ვაჭრობის, არამედ მიწათმოქმედების სფეროში დასაქმებული ადამიანებისთვისაც. მევახშეების როლში გამოდიოდნენ შეძლებული ვაჭრები, მსხვილი მონათმფლობელები, ზარაფები (ფულით მოვაჭრეები), სამღვდელოება და სხვ. მსესხებელთა კატეგორიას ძირითადად მიეკუთვნებოდა ხელოსნები, წვრილი მონათმფლობელები და დამწყები ვაჭრები. მსესხებლად გამოდიოდნენ აგრეთვე ადგილობრივი საზოგადოებრივი წარმონაქმნები და ზოგჯერ თვით სახელმწიფოებიც, რომლებსაც სესხი სჭირდებოდათ ჯარის შესანახად და ომების საწარმოებლად. სავაჭრო კრედიტში ცალკეული სახეობის საქონლის ნაცვლად ფულმა დაიჭირა დომინირებული მდგომარეობა. სესხად გაცემულ ფულს მოგება მოჰქონდა მხოლოდ კრედიტორისთვის. მსესხებელი კი ამ თანხას იყენებდა არა მოგების მისაღებად, არამედ თავისი მეურნეობის ფინანსური სიძნელების მოსაგვარებლად. მაგალითად, გლეხი მარჩენალი პირუტყვის დაცემის ან მოუსავლიანობით გამოწვეული ზარალის დასაფარად მევახშისგან იღებდა სესხს. მსესხებლები სავაჭრო თანხებს ძირითადად იყენებდნენ მონათმფლობელობისათვის დადგენილი რენტის ან სახელმწიფოში არსებული

¹ მევახშის სამართლებრივი სტატუსის შესახებ დაწვრილებით იხ. თორნიკე დარჯანია, რა არის მევახშეობა?, პროფ. ზურაბ ახვლედიანის საიუბილეო კრებული–80, ზ. ძლიერიშვილისა და ს. ქავთარაძის რედაქციით, თბ., 2013, გვ. 59.

² ი. კოვზანაძე, გ. კონტრიძე, თანამედროვე საბანკო საქმე, თბ., 2014, გვ. 15.

სხვა გადასახადების დასაფარად. მევახშეები სარგებლობდნენ რა გაჭირვებაში ჩავარდნილი მსესხებლის მძიმე მატერიალური მდგომარეობით, ცდილობდნენ სესხის გამოყენებისათვის მაღალი სარგებელი დაეწესებინათ.³ მევახშის სარგებლის წყაროს წარმოადგენდა წვრილი მწარმოებლის შრომა. იგი სარგებლის ფორმით ითვისებდა არა მარტო ზედმეტ პროდუქტს, არამედ აუცილებელი პროდუქტის ნაწილსაც, რადგან წვრილ მწარმოებელთა მეპატრონენი მევახშეებისგან აღებულ სესხს წარმოებული პროდუქციის ღირებულებისგან იხდიდნენ. სარგებლის მაღალი განაკვეთები ხშირად იწვევდა საზოგადოების დიდი ნაწილის აღშფოთებასა და წინააღმდეგობას. მაგალითად, ძველ საბერძნეთში განხორციელებულ სოლონის რეფორმებს (594 წ. ძვ. წ.) შედეგად ის მოყვა, რომ კრედიტორებსა და მოვალეებს შორის წარმოშობილი დამაბულობის გამო გაუქმებულ იქნა მსესხებელთა არსებული სავალო ვალდებულებები. ამით მაშინ მოხერხდა გამძვინვარებულ მოვალეთა დაშოშმინება. მიუხედავად ამისა, შემდგომ პერიოდში მევახშეები მაინც ახერხებდნენ სარგებლის გონივრული ოდენობის დაწესების შესახებ კანონების მოთხოვნის გვერდის ავლას და მაღალი სარგებლის განაკვეთების დაწესება-შენარჩუნებას. სახელმწიფო უმეტესად მევახშეთა ინტერესებს იცავდა მომეტებულად. მაგალითად, ძველ რომში მიღებულ XII ტაბულის კანონის მიხედვით (450 წ. ძვ. წ.) თუ მოვალე დროზე არ გადაიხდიდა ვალს, კრედიტორს შეეძლო იგი ბაზრობის დღეებში მოეკლა კიდეც. მოგვიანებით ურჩი გადამხდელების მიმართ პატიმრობის გამოყენებაც შესაძლებლად იქნა მიჩნეული. მაღალი სარგებელი მსესხებლის დაკაბალების ქმედით საშუალებად გამოიყენებოდა საუკუნეების მანძილზე. სავალო კრედიტის მაღალი სარგებლით გამოირჩეოდა ფეოდალური საქართველოც. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის მიხედვით ფულის სესხად გაცემა ადრე ხდებოდა მინიმუმ 12 და მაქსიმუმ 120 პროცენტის სარგებლით. ხორბლის გასესხება ზოგჯერ ხდებოდა 100%-ით, ღვინისა – 200–300 პროცენტითაც. ესოდენ მაღალი სარგებლის აღკვეთის მიზნით ვახტანგის სამართალი ადგენდა: მხოლოდ თავის სულის მოძულეს შეუძლია გაასესხოს ფული 30%-ად, ოდნავ ვისაც უყვარს სული თავისი – 24%-ად, ვისაც კიდეც უფრო უყვარს – 18%-ად, ხოლო ვისაც ნამდვილად უყვარს სული – 12%-ად უნდა ასესხოს. მაგრამ ყველაზე უმჯობესია სულის ცხონებისთვის სავსებით რომ არ აიღებოდეს სარგებელი. ამასთან, წიგნში მითითებულია: თუ მოვალე ისე გაღარიბდა, რომ ვალის გადახდა არ ძალუძს, მაშინ მას არამცთუ სარგებელი, არამედ თავნიც არ მოეთხოვება. თუ საკმაო შეძლება

³ რ. კაკულია, გ. ხელაია, ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია, თბ., 2000, გვ. 164.

აქვს გადაიხდება მხოლოდ თავნი. თუ მოვალე ტყვეობაშია, მისი ცოლი ან მცირეწლოვანი შვილები ვალდებულნი არიან მხოლოდ შეძლებისამებრ გადაიხადონ ვალი. ხოლო თუ ისინი უსახსროა, მაშინ კრედიტორი იძულებული ხდება დაუცადოს მოვალეს, რომელმაც ტყვეობიდან დაბრუნების შემდეგ უნდა დაფაროს ვალი. თუ მოვალე მოკვდა, მაშინ გამსესხებელს არა აქვს უფლება ვალი მოითხოვოს მის მცირეწლოვან შვილთა მომწიფებამდე.⁴ სავახშო კრედიტმა, მიუხედავად მისი კაბალური ხასიათისა, მაინც პროგრესული როლი შეასრულა ანტიკური პერიოდისა და შუა საუკუნეების სახელმწიფოსა და ეკონომიკის განვითარებაზე, რაც უპირველეს ყოვლისა, ნატურალური მეურნეობის დაშლასა და სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობის განვითარების ხელშეწყობაში გამოიხატა. მევახშეობა მართალია არ ცვლის წარმოების წესს და საფუძვლად არ ედება საზოგადოებრივ ფორმაციათა ცვლას, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ყოველი წინაკაპიტალისტური წარმოების წესის არსებობის პირობებში რევოლუციურ როლს ასრულებს იმდენად, რამდენადაც იგი არღვევს და სპობს წვრილ საგლეხო მეურნეობასა და სამრეწველო წარმოებას და საკუთრების ფორმებს.

თანამედროვე ეპოქაში მნიშვნელოვნად შეიცვალა კრედიტის შინაარსი. შეიქმნა და განვითარდა მისი სხვადასხვა ფორმა. დღეს ნებისმიერი ცივილიზებული საზოგადოება წარმოუდგენელია იმ მსხვილი საკრედიტო დაწესებულებების გარეშე, რომლებიც ახდენენ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების სესხად გაცემას. საკრედიტო ურთიერთობათა მეშვეობით საზოგადოებაში ხდება ფულადი სახსრების ისეთი გადანაწილება, რომელშიც გაითვალისწინება როგორც სახელმწიფოს, ისე მსესხებელთა და საკრედიტო ურთიერთობათა სხვა მონაწილეების ინტერესები. განვითარებული საბაზრო მეურნეობის პირობებში რეალობას მაინც შემორჩა მევახშეობა როგორც ფარული ისე აშკარა ფორმით. იგი განსაკუთრებით შესამჩნევია პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში. მათ შორის ისეთებშიც, რომლებშიც ეკონომიკა შედარებით განვითარებულია. აქ სავახშო კრედიტი ერთი მხრივ, ამცირებს დაგროვების მოცულობას და ამუხრუჭებს მეურნეობის განვითარებას, რადგან მაღალი სარგებლის განაკვეთები აფერხებს სავახშო სესხის მწარმოებლურ გამოყენებას, მეორე მხრივ, მევახშეობა ძირს უთხრის წარმოების პროცესს და აძლიერებს ქონებრივ დიფერენციაციას. იგი ანადგურებს წვრილ მწარმოებლებს და ზრდის დაქირავებული შრომის მევახშეთა სასარგებლოდ

⁴ ნ. ქოიავა, ფულის მიმოქცევა, კრედიტი და ფინანსები XVIII საუკუნის საქართველოში. თბ., 1963, გვ. 86.

გამოყენების შესაძლებლობას. ამიტომ საკრედიტო ურთიერთობათა შემდგომი განვითარება წარმოადგენს საბაზრო მეურნეობის პირობებისა და მოთხოვნილებებისადმი შესაბამისი სარგებლის მომტანი სასესხო კაპიტალის შექმნისა და მევახშეობის წინააღმდეგ მიმართულ ღონისძიებათა ეფექტურობის გარანტიას. ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს საქართველოში უკანასკნელ პერიოდში განხორციელებული რამდენიმე პროგრესული, მაგრამ არც ისე სრულყოფილი ღონისძიება, რომლებიც მევახშის შეზღუდვისა და სესხისთვის ადრე არსებული სარგებლის განაკვეთების შემცირებისაკენ არის მიმართული. სამოქალაქო კანონმდებლობით სესხის გაცემისას შეღავათები და შეზღუდვები დგინდება იმის მიხედვით, თუ ვინ ვისზე გასცემს სესხს – თუ გამსესხებლის როლში გამოდიან ეროვნული ბანკის ზედამხედველობას დაუქვემდებარებელი პირები, ძირითადად კი – მევახშეები, მაშინ სესხის უზრუნველყოფის საშუალებად არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ზოგიერთი ქონების დაგირავება – მაგალითად, ავტომანქანისა ან იპოთეკით დატვირთვა – მაგალითად, უძრავი ნივთისა. ეს შეზღუდვა არ ვრცელდება საფინანსო სექტორის სუბიექტების – ძირითადად კომერციული ბანკების მიერ გაცემულ სესხზე, რაც მიზანშეუწონელია. სესხის ანაზღაურებითი ხასიათი გამსესხებელთა თანაბარ სამართლებრივ სტატუსს უნდა დაედოს საფუძვლად. ასევე, დადგენილია, რომ იპოთეკით უზრუნველყოფილი სესხის ხელშეკრულებით მხარეთა მიერ განსაზღვრული ყოველთვიური საპროცენტო განაკვეთი არ უნდა აღემატებოდეს ეროვნული ბანკის მიერ ყოველთვიურად გამოქვეყნებული კომერციული ბანკების გასაცემი სესხების საპროცენტო განაკვეთების წინა კალენდარული წლის საშუალო არითმეტიკულის 2,5-მაგი ოდენობის ერთ მეთორმეტედს. ასეთი შეზღუდვა არ ვრცელდება კომერციული ბანკის, საკრედიტო კავშირის და მიკროსაფინანსო ორგანიზაციის მიერ დადებული სესხის ხელშეკრულებებზე. რაც შეეხება წლიურ ეფექტურ საპროცენტო განაკვეთს, რომელშიც სესხის გაცემასთან დაკავშირებული ყველა ხარჯი გაითვალისწინება, იგი უნდა განისაზღვროს 50%-ის ფარგლებში. ეს მოთხოვნა კი ყველა სახის სესხზე მოქმედებს. მართალია სასესხო პროცენტის ოდენობის ასეთი შეზღუდვა მნიშვნელოვნად ამსუბუქებს მსესხებლის მდგომარეობას, მაგრამ იგი ჯერ კიდევ მაღალია, მნიშვნელოვანია არა მარტო მევახშეები და ეროვნული ბანკის ზედამხედველობის მიღმა ფუნქციონირებადი სხვა სუბიექტები, არამედ ყველა გამსესხებელი ექვემდებარებოდეს ასეთ რეგულირებას.

აღნიშნული ღონისძიების განხორციელების პარალელურად ქვეყანაში ჭარბვალიანობის აღმოფხვრის ამოცანების განხორციელებასთან დაკავშირებით გამკაცრდა ფიზიკურ პირებზე საფინანსო სექტორის მიერ სესხების გაცემის პირობები. სესხის გამცემი ორგანიზაცია უნდა ხელმძღვანელობდეს პასუხისმგებლიანი დაკრედიტების პრინციპით – სესხის გაცემა ან თავდებობა დაუშვებელია როგორც მსესხებლის, ისე თავდების ან ოჯახური მდგომარეობით მსესხებელთან დაკავშირებული თანამსესხებლის გადახდისუნარიანობის ანალიზის გარეშე. მსესხებელს არ უნდა მიეცეს იმაზე მეტი სესხი, რომლის გადახდასაც ის შეძლებს. მსესხებლის ყოველთვიურ შემოსავლებსა და გადასახდელებს შორის სხვაობა უნდა აღემატებოდეს დადგენილ საარსებო მინიმუმს. სესხის გამცემი სუბიექტის მიერ ეროვნული ბანკის მოთხოვნების გაუთვალისწინებლობა განსაზღვრულ ფინანსურ პასუხისმგებლობასთან არის დაკავშირებული. პასუხისმგებლიანი სესხის გაცემის წესი და პირობები მსესხებლისთვის მნიშვნელოვან შეზღუდვებს ითვალისწინებს. ბევრ ფიზიკურ პირს რეალური მატერიალური პირობების გამო გაუჭირდება სესხის აღება ეროვნული ბანკის ზედამხედველობის ქვეშ ფუნქციონირებადი საკრედიტო ორგანიზაციებისაგან და იძულებულნი გახდებიან მევახშეების მომსახურებით ისარგებლონ. ეს კი სახელმწიფოს სოციალური და ეკონომიკური ფუნქციების წარმატებით განხორციელებას ხელს არ შეუწყობს. თანამედროვე პირობებში, როცა საკრედიტო ურთიერთობები ფართო მასშტატებს იძენს და იზრდება მათი მნიშვნელობა, დღის წესრიგში დგება სესხის ახალი სახეებისა და ფორმების დამკვიდრება, აუცილებელია ისეთი სამართლებრივი მექანიზმის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს გამსესხებლისა და მსესხებლის უფლება-მოვალეობათა ორივე მხარისათვის სასარგებლო განაწილებას.

2. კომერციული კრედიტის მნიშვნელობა საბაზრო მეურნეობის პირობებში

სამეურნეო საქმიანობის სუბიექტებს თავიანთი მიზნების განხორციელების პროცესში არა მარტო ფულადი სახსრების სესხად მიღება უხდებათ, არამედ სხვადასხვა სახის მატერიალური ობიექტების (ნედლეული, მასალები, ტექნიკური საშუალებები და სხვ.) დროებითი ნაკლებობის შევსება სხვა სუბიექტების დახმარებით. საქონლის სესხად მიღება კომერციული კრედიტის მეშვეობითაა შესაძლებელი. საბაზრო მეურნეობის პირობებში ასეთი კრედიტის გამოყენება საწარმოო პროცესების უწყვეტობისა და შემდგომი განვითარების ერთ-ერთ მყარ გარანტიას

წარმოადგენს. კრედიტის ამ ფორმის დროს მეწარმეები ნისიად აძლევენ საქონელს. კრედიტორებად გამოდიან ის საწარმოები, რომელთაც გააჩნიათ საქონლის გამოუყენებელი მარაგები და სურვილი აქვთ სხვებს მიაწოდონ დროებით და განსაზღვრული საფასურით. კომერციულ კრედიტს ხშირად სათამასუქო კრედიტსაც უწოდებენ იმის გამო, რომ კრედიტის საფუძვლად მიჩნეულია კრედიტორის მიერ საქონლის ღირებულების გადახდის გადავადება და მოვალის მიერ თამასუქის გაცემა, რომელშიც გამოხატულია მისი ვალდებულება ნაყიდი საქონლის ღირებულება გადაიხადოს განსაზღვრული დროის გასვლის შემდეგ. თამასუქში კრედიტორისთვის ვალის გადახდის ვალდებულებაა მხოლოდ დაფიქსირებული. აქედან გამომდინარე, კომერციულ კრედიტად მიიჩნევა სავაჭრო კრედიტიც, რომელიც ნასყიდობის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში – საქონლის ნისიად გაყიდვის დროს, მისი ღირებულების მოგვიანებით გადახდას გულისხმობს. სამოქალაქო კოდექსის 505-ე მუხლის მიხედვით განვადებით ნასყიდობისას გამყიდველი ვალდებულია გადასცეს ნივთი მყიდველს ფასის გადახდამდე. ნაყიდი ნივთის ფასის გადახდა მყიდველის მიერ კი ხდება ნაწილ–ნაწილ დროის განსაზღვრულ შუალედებში. საწარმოებს შორის ხანგრძლივმა ეკონომიკურმა კავშირურთიერთობამ საკმაო საფუძველი შექმნა იმისათვის, რომ არა მარტო გაყიდული საქონლის ღირებულების გადახდის განვადება დამკვიდრებულიყო პრაქტიკაში, არამედ კომერციული კრედიტის სხვა სახეების გამოყენების შესაძლებლობაც გაჩენილიყო. აქ უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაშია ფულადი კრედიტი. დღეს ასეთ კრედიტს მარტო ბანკები და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებები არ გასცემენ. ფულადი კრედიტის გაცემა შეუძლია ნებისმიერ სამეწარმეო სუბიექტს, რომელსაც დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრები გააჩნია. მათი ურთიერთდაკრედიტება საბაზრო მეურნეობის პირობებში ჩვეულებრივი მოვლენაა. სამეწარმეო საქმიანობის პროცესში საწარმოების ერთ ნაწილს სხვადასხვა ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების გამო (საქონლის სეზონური ხასიათი, მათი წარმოების ან გასაღების სხვადასხვა პერიოდი საქონლის ტრანსპორტირებისათვის არახელსაყრელი პირობების არსებობა და სხვ.) საქონელი მზად აქვს სარეალიზაციოდ იმ დროს, როდესაც მეორე ნაწილს ჯერ კიდევ არ გააჩნია ფულადი სახსრები ბაზარზე გატანილი საქონლის შესაძენად. მსგავს შემთხვევებში ნაღდი ფულით საქონლის ყიდვა–გაყიდვა ორივე მხარისათვის არის შეფერხებული. გამყიდველს ფული ჭირდება და ცდილობს თავისი საქონლის გაყიდვას – მყიდველს კი ჯერჯერობით ფული არა აქვს და ვერ ყიდულობს ბაზარზე

გამოტანილი მისთვის საჭირო საქონელს. ამ მდგომარეობიდან რეალურ გამოსავალს წარმოადგენს კომერციული კრედიტის ამოქმედება. საქონლის განვალებით გაყიდვისას მყიდველს შეუძლია მანამდე შეიძინოს მისთვის საჭირო საქონელი, ვიდრე მას ფული გამოუჩნდება. გამყიდველი კი სხვისგან აღებული კრედიტით შეიძენს მისთვის აუცილებელ საქონელს, რადგან თავისი საქონლის ნაღდ ფულზე მყიდველს აღარ დაელოდება. მოგვიანებით მიღებული ფულით კი აღებულ ვალს გაისტუმრებს. გადახდის გადავადებისათვის საზღაურის ოდენობა განისაზღვრება გამყიდველისა და მყიდველის ურთიერთშეთანხმებით. კომერციული კრედიტისთვის დამახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ მისი ობიექტია ყიდვა–გაყიდვასთან მჭიდრო კავშირში მყოფი საქონელი. ასეთ შემთხვევებში არ ხდება საქონლის ღირებულების ნაღდი ფულით მაშინვე გადახდა. ამიტომ საქონლის გამყიდველი ყოველთვის კრედიტორია, რომელსაც გაყიდული საქონლის ღირებულების გადახდის მოთხოვნის უფლება გააჩნია და მყიდველი – ყოველთვის მოვალეა, რომელსაც ნაყიდი საქონლის ღირებულების გადახდის ვალდებულება ეკისრება. ამგვარად, საქონლის განვადებით გაყიდვა ნასყიდობის ხელშეკრულებასთან ერთად მოიცავს კომერციული კრედიტის თაობაზე მხარეთა შორის მიღწეულ შეთანხმებასაც. მნიშვნელოვანია აგრეთვე იმის აღნიშვნაც, რომ კომერციული კრედიტის სუბიექტები არიან საწარმოები. გამსესხებელიც და მსესხებელიც საქონლის მწარმოებელი პირები არიან და კომერციული კრედიტიც ძირითადად საქონლური ფორმით არსებობს. მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში შესაძლებელია ფულადი კომერციული კრედიტის გაცემა. ამგვარად, კომერციული კრედიტის შერეული ფორმა არა მარტო განვადებით გაყიდული ქონების ღირებულების ფულადი ფორმით დაბრუნებას გულისხმობს, არამედ ფულადი სესხის გაცემასა და მის საზღაურად განსაზღვრული პროცენტის დადგენას. პირველ შემთხვევაში მისი გამოყენების შესაძლებლობა დამოკიდებულია საქონლის წარმოებისა და მიმოქცევის გაფართოების ან შემცირების ხარისხზე. (აქედან გამომდინარე, საწარმოების გამგებლობაში არსებული ფულადი სახსრების ოდენობაზე). მეორე შემთხვევაში – სარეზერვო ფულადი სახსრების ოდენობაზე და გასესხებული ფულადი სახსრების უკან დაბრუნების ხარისხზე. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ კომერციული კრედიტის გამოყენება შედარებით შეზღუდულია.⁵

⁵ რ. შენგელია, ე. შენგელია, საბანკო სამართლის საფუძვლები, თბ., 2014, გვ. 379.

კომერციული კრედიტის ხელშეკრულება იდება წერილობითი ფორმით. იგი შეიძლება გამოიხატოს სავაჭრო საწარმოს მიერ შედგენილი სპეციალური საბუთისა ან ფულადი სესხის თაობაზე მხარეთა შეთანხმებით. რომლებშიც დადასტურებული იქნება მსესხებლის ვალდებულება იმის შესახებ, რომ მან გამსესხებელს განსაზღვრულ დროში უნდა გადაუხადოს სესხად (განვადებით) მიღებული საქონლის ღირებულება ან ფულადი თანხა სარგებელთან ერთად.

3. საბანკო კრედიტის უპირატესობები

კრედიტის ძირითად ფორმას საბანკო სესხი წარმოადგენს. მას მხოლოდ ფულადი სახით ბანკები გასცემენ. აქედან გამომდინარეობს მისი სახელწოდებაც. საქართველოში საბანკო კრედიტი არა მარტო სამეწარმეო ურთიერთობის მონაწილე სუბიექტებისათვის, არამედ მოსახლეობის ფართო ფენებისთვისაც გადაიქცა ფულადი სახსრების დროებით უკმარისობის შემთხვევებში სტაბილური მატერიალური მდგომარეობის შენარჩუნებისა და განმტკიცების შეუცვლელ საშუალებად. საბანკო კრედიტი ხელს უწყობს ფულადი მიმოქცევის პროცესში სახსრების სახელმწიფოსა და საზოგადოების ინტერესების შესაბამის განაწილებას. საბანკო კრედიტთან დაკავშირებულია არა მარტო კერძო, არამედ საჯარო ინტერესებიც. საბანკო კრედიტის პოპულარობის განაპირობებს კომერციული კრედიტისგან განმასხვავებელი ნიშნები. ეს უპირველეს ყოვლისა იმაში გამოიხატება, რომ საბანკო კრედიტის გაცემას ახორციელებენ არა მარტო კომერციული ბანკები, არამედ ეროვნული ბანკის ზედამხედველობას დაქვემდებარებული სტრუქტურებიც მაშინ როცა კომერციული კრედიტის დროს კრედიტორები შეიძლება იყვნენ ის პირები (უმეტესად სამეწარმეო სუბიექტები), რომლებიც მოგებაზე არიან ორიენტირებული და თავისუფალ სახსრებს იყენებენ მათთვის სასურველი ოდენობით სარგებლის მიღების მიზნით. საბანკო კრედიტის დროს სესხად გაცივმა კლიენტურისაგან მობილიზებული თავისუფალი ფულადი სახსრები, რომელიც გამოთავისუფლებულია კვლავწარმოების პროცესიდან. კომერციული კრედიტის დროს კი სესხის გაცივმის საგანია კვლავწარმოების პროცესში ჩართული, მის ამა თუ იმ სტადიაზე მყოფი საქონლის ღირებულება. ეს კი საბანკო კრედიტის მეტ სტაბილურობას განაპირობებს. ამგვარად, მიუხედავად იმისა, რომ საბანკო კრედიტს, კრედიტის სხვა სახეებისაგან განსხვავებით,

გაცემენ კანონით წინასწარ განსაზღვრული პირები, მათი შინაარსის იგივეობრიობის დამადასტურებელი თავისებურება იქნება სამოქალაქო კანონმდებლობით რეგულირებული ჩვეულებრივი ანუ საცალო სესხის ცნების უზოგადესი ფორმულა – ფულის ან ქონების დროებით გადაცემა სხვისთვის და განსაზღვრული დროის შემდეგ უკან იგივეს ან მსგავსის დაბრუნება. აქედან გამომდინარე „კრედიტი“ როგორც ეკონომიკური კატეგორია ფართოდ გამოიყენება და სამართალში იგი შეესაბამება „სესხის“ ცნებას. ამიტომ სავსებით შესაძლებელია მისი მიკუთვნება სესხის გვარობითი ჯგუფისადმი, რაც სესხის ხელშეკრულებით განსაზღვრული წესების კრედიტის ყველა სახისა და ფორმის მიმართ სუბსიდიური გამოყენების შესაძლებლობას ქმნის. საბანკო კრედიტი სესხის ხელშეკრულების ნაირსახეობად უნდა ჩაითვალოს და არა ცალკე, დამოუკიდებელ ინსტიტუტად. სამოქალაქო კოდექსში სესხისა და საბანკო კრედიტის ერთმანეთისაგან განცალკევებულ თავებში მოთავსება არამიზანშეწონილად და საკითხისადმი საბჭოური მიდგომის ანარეკლად უნდა ჩაითვალოს. საბჭოთა პერიოდში საკრედიტო–საანგარიშსწორებო ურთიერთობები სასესხო ვალდებულებებისაგან განსხვავებულ სამოქალაქოსამართლებრივ ვალდებულებად დამოუკიდებელ ჯგუფად განიხილებოდა, სესხის გამოყენების სფერო შეზღუდული იყო. კომერციული სესხი აკრძალული იყო, ხოლო საბანკო კრედიტი, ადმინისტრაციულ–მბრძანებლური სისტემის არსებობის პირობებში, სახელმწიფო საბიუჯეტო სახსრებით ეკონომიკის განსაზღვრული სფეროს რეგულირებისათვის გამოიყენებოდა. დღეს ვითარება არსებითადაა შეცვლილი. სწორედ ამიტომაც მიზანშეწონილი კოდექსში ერთ თავში, რომლის სახელწოდება იქნება „სასესხო ვალდებულებანი“ მოთავსდეს ყოველგვარი სესხის მარეგულირებელი ნორმები, მისი ზოგადი ნაწილი დაეთმობა ჩვეულებრივი სესხის ხელშეკრულების ნორმებს, ხოლო განსაკუთრებულ ნაწილში მოთავსდება საბანკო სესხი და სხვა სასესხო ვალდებულებანი, რომელთა მიმართ შესაძლებელი იქნება ზოგადი ნორმების გამოყენება. ამავე დროს შენარჩუნებულ იქნება თითოეული მათგანისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკური თავისებურება.⁶ საკითხისადმი ასეთი მიდგომის საფუძველს იძლევა საბაზრო მეურნეობის სისტემის მოწინავე ქვეყნების კანონმდებლობისა და დოქტრინის ანალიზიც.

⁶ რ. შენგელია, ე. შენგელია. სასესხო ურთიერთობათა სუბიექტების ინტერესების დაცვის სამართლებრივი მექანიზმი, „ადამიანის უფლებები და კონსტიტუციური გარანტიები“, თბ., 2019, გვ. 165.

